

H A B E R L E R

ÜÇÜNCÜ MEVSİM KARATEPE ÇALIŞMALARI

Türk Tarih Kurumu'nun teşebbüs ve başlaması, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ve İstanbul Üniversitesinin işti-raki ile gerçekleştirilen, Hittit hiyeroğliflerinin okunmasını sağlıya-cak nihaî anahtarını vererek Anadolu'nun, dolayısıyla Yakın-Doğunun filoloji ve arkeoloji tarihine bu üç Türk ilim müessesinin büyük yardımını kaydettirmiş bulunan Karatepe kazısının üçüncü mevsim çalışmalarını aşağıdaki satırlarda hülâsa etmeye çalışacağız.

Seyhan ilimizin Kadirli ilçesinin 20 km. kadar güney-doğu-sunda, Ceyhan nehrinin batı kenarında ormanlık tabii bir tepe üzerinde bulunan Karatepe harabesinde, Prof. H. Th. Bossert, Doç. Dr. Halet Çambel, Asistan Dr. Nihal Ongunsu, Mühendis Mimar İbrahim Süzen ve müellif olmak üzere kurulmuş olan bir heyetle yaptığımız ilk kazı 11 Eylül 1947'den 7 Aralık 1947'ye kadar devam etmişti¹. Bu müddet zarfında harabeyi çevreleyen sur tesbit edilmiş, biri güney-batıda (Yukarı kazı alanı), diğeri de kuzey-doğuda (Aşağı kazı alanı) olmak üzere iki giriş binası meydana çıkarılmış ve bu giriş binalarının her iki tarafında yük-selen kulelerin iç duvarlarının altında kabartmalı veya yazıtlı bazalt ortostatlar sırası bulunmuştu. Hittit, Geç-Hittit, Mısır ve Mezopotamya tesirini gösteren ve M. ö. VIII. yüzyıl olarak tarih-lendirilebilecek olan kabartmaların bir kısmı *itinalı*, bir kısmı da *itinasız* olmak üzere iki işçilik katagorisi² göstermelerine ve muh-

¹ İlk mevsim kazı sonuçları için bk. U. Bahadır Alkım, Karatepe Kazısı, Belleten XII, sayı 45 (Ocak 1948), s. 241-248 (Excavations at Karatepe, ayn. yr. s. 249-255); Halet Çambel, *Orientalia N. S.* 17 (1948), s. 256; H. Th. Bos-sert, *Orientalia N. S.* 17 (1948), s. 530-531; H. Th. Bossert, Karatepe, *Die Welt des Orients I* (1948), s. 250-251; U. Bahadır Alkım, Karatepe kazısının arkeolojik sonuçları (Milletlerarası XXI. Şarkiyatçılar Kongresine sunulan teb-liğ), Belleten XII, sayı 47 (Temmuz 1948), s. 533-547.

² Karatepe skülpürlerini toplu bir şekilde inceliyen şu etüde bk. Halet Çambel, Karatepe: An archaeological introduction to a recently discovered Hittite site in southern Anatolia, *Oriens I*, sayı 2 (31 Aralık 1948), s. 147-162; H. Çambel, Karatepe heykeltaşlık eserleri hakkında bazı mülâhazalar, Belleten XIII, sayı 49 (Ocak 1949), s. 21-34 (İngilizce özet, ayn. yr., s. 35-6).

telif ustalar tarafından işlenmelerine rağmen, ihtiva ettikleri konu bakımından bilhassa dikkat çekicidirler. Birinci mevsim Karatepe kazısının en önemli buluntusunu yazıtlar teşkil eder. Bunlar iki çeşit yazı ve dil ile vücade getirilmişlerdir: Hittit hiyeroglifleri ve Fenike harfleri. Bu sahanın değerli bilginlerinden Prof. Bossert'in incelemelerine göre, elimizde bazı farklar müstesna, üç versiyonlu Fenike metni; yine aynı şekilde iki versiyonlu Hittit hiyeroglif metni bulunmaktadır. Fakat en mühim nokta, Hittit hiyeroglif metinleriyle Fenike metinlerinin bilinguis durumunu göstermeleridir³. Aynı metnin hem Hittit hiyeroglifleriyle, hem de Fenike yazısıyla vücade getirilmiş olması, diğer taraftan Fenike dilinin malûmumuz buna mukabil Hittit hiyeroglif dilinin meçhul denecek kadar az malûmumuz bulunması, bu sahanın bilginlerine mukayeseli metotlarla Hittit hiyerogliflerini okuyabilecekleri anahtarı vermiştir. İşte Karatepe adını Orientalizm âleminde ebedileştiren keyfiyet budur.

Karatepe'de ikinci mevsim çalışması, heyetimizden Dr. Halet Çambel tarafından geliştirildi. 8 Haziran 1948'den 11 Temmuz 1948 tarihine kadar devam eden bu mevsimde tamamlayıcı mimarî çalışmalar sağlandı. Yukarı Kazı alanında ilk mevsimde açılmış olan giriş binasının güney-doğusunda, surun giriş binası ile birleştiği yerde yine evvelce meydana çıkarılmış olan kulenin doğu bitişiğindeki sur dahiline raslıyan köşede ufak mikyasta bir kazı yapıldı. Bu kısımda bir birine bitişik ufak hücreler bulundu. Hücrelerde mebzul miktarda kalın ve kaba çanak-çömlek parçaları ile rekonstrüksiyonu mümkün müteaddit küplerin ve öğütme taşlarının meydana çıkarılmış olması, burasının bir muhafaza yeri veya depo olarak kullanıldığını göstermektedir. Bâkir toprağa inilemedi. Aşağı Kazı alanında ise bu tamamlayıcı mimarî çalışmaların vermiş oldukları sonuçlar şöylece sıralanabilir:

a) Giriş binasının sur ile batı yönünde ne suretle birleştiğini tespit için bir takip sondajı yapıldı ve durum açıklandı.

b) Surun yine bu giriş binası ile doğu yönündeki birleşme

³ Krş. H. Th. Bossert, Karatepe'de bulunan Fenike-Eti bilinguis'leri, Belleten XII, sayı 47 (Temmuz 1948), s. 515-522 (Die-phönizisch-hethitischen Bilinguen vom Karatepe, ayn. yr., s. 523-531). Aynı etüd, Belleten'de verilmemiş olan açıklama ve ilâvelerle Oriens'te de yayımlanmıştır. Bk. Oriens I, sayı 2 (1948), s. 163-197.

vaziyetini tayin için de araştırma yapıldı. İltisak şekli tespit edildi ve kazı esnasında kabartmalı ve Hitit hiyeroğlif yazıtlı müteaddit bazalt parçacıkları bulundu.

c) Giriş binası rampasının dış destek duvarının kuruluşu, yapılışı ve istikameti açıklandı.

d) Giriş binası doğu yan hücrelerinin güney-doğu dış köşesinde bâkir kayaya kadar inilen bir sondaj yapıldı ve bu arada bol miktarda, demir devrine ait Kıbrıs tesirli iç içe daire süslü iyi ve ince bir işçilik gösteren çanak-çömlek parçaları ile birlikte mahallî keramik ve kemik parçaları meydana çıkarıldı.

Üçüncü mevsim Karatepe çalışmalarımız 17 Eylül 1948'den 15 Kasım 1948'e kadar sürdü. Bu yeni faaliyetimiz esnasında, bir taraftan hem Karatepe'de, hem de Karatepe'nin hemen karşısında, Ceyhan nehrinin doğu yakasındaki Domuztepe'de kazılar, diğer taraftan Karatepe dolaylarında pek mühim sonuçlar veren geziler yaptık. Heyetimize bu sene Ankara Arkeoloji Müzesi Asistanlarından Mustafa Kalaç ile Türk Tarih Kurumu Mimar Arkeologlarından Lütfi Özün de katıldılar.

I. KAZILAR

Prof. Bossert tarafından yürütülen filolojik çalışmalardan başka Karatepe'deki kazı işlerimiz şu noktalar üzerinde toplandı :

1. *Gerek birinci ve gerek ikinci mevsim sonunda yapılmasına vakit kalmıyan tamamlayıcı mimarî çalışmalar :*

a) Bu arada sur sistemi ve kulelerin bir kısmı yer yer yapılan sondajlarla açıklandı. Harabeyi çevreleyen sur üzerinde hâlen 28 kule tesbit edilmiş bulunmaktadır.

b) Yukarı kazı alanındaki giriş binası geçidinde ince temizlik yapıldı ve döner merdiven sistemi bulundu.

2. *Yeni kazılar :*

Tepenin üç yerinde yapıldı : Zirvede, kuzey yamaçta ve batıdaki yan kapıda.

a) Zirve'de, büyük bir yapı meydana çıkardık (Açılan kısmın boyutu: 40×55 m.). Bir avlu ve etrafındaki müteaddit hücreleriyle bu yapının mühim bir daire olduğu anlaşılmaktadır. Bina içinde mahallî çanak-çömlekten maada Kıbrıs tesirinde çanak-çömlek parçaları da bulundu.

b) Kuzey yamaçta, diğer bir binanın açılmasına başlandı (açılan kısmın boyutu: 30×40 m.). Binanın pek büyük olması ve ormanın bu noktada pek kesif bulunması yüzünden bunun ancak bir kısmı açılabilirdi. Karatepe ile muasır diğer hafriyatlardan meydana çıkarılmış olan binalara nisbetle bu yapı muhtelif bakımdan özellik taşımaktadır.

c) Ekim sonuna doğru, harabenin batısında bulunan yan-kapıda yaptığımız kazıda ise, yine bir giriş binası olması çok muhtemel bir inşa bulduk. Kulelerinden ancak ikisini meydana çıkardığımız bu yapı önünde bir kabartma parçasının bulunması, burasının da ortostatlarla(?)süslü olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Gelecek mevsim burada geniş bir açma ameliyesine girişmek tasavvurundayız.

3. Domuztepe sondajları:

Karatepe ile çağdaş olan, çok tahrip görmüş bulunan ve sonraları Romalılar zamanında yeniden kullanılarak karışık bir şekle sokulan kesif ormanla kaplı Domuztepe'nin iki yerinde sondajlar yaptık: Güney-batıdaki arslanlı kapı önünde ve tepenin kuzey-doğusunda seçtiğimiz bir alanda.

a) Arslanlı-kapı sondajı bize ufak bir girişi açıkladı. Kiklopik duvarlar arasında görülen bu girişin Romalılar zamanında, inşa edildiği ve bir yanının doğrudan doğruya yontularak dikey şekilde düzletilmiş kaya tarafından, diğer yanının da eski bir (ihtimal Karatepe ile muasır) kapı-arslanı tarafından teşkil edildiği görülmüştür.

b) İkinci sondajda ise Karatepe ile muasır (takr. M. ö. VIII. yüzyıl) kabartmalı müteaddit bazalt ortostat parçaları bulduk. Bunların kiklopik Roma devri duvarları arasında bulunması, harabenin Romalılar zamanında pek karıştırılmış olduğunu göstermektedir. Mahallinde tarafımızca çekilen fotoğraflara dayanarak bilâhara İstanbul'da Prof. Bossert tarafından yapılan incelemeler ve Kazı mimarımız Lütfü Özin tarafından çizilen dikkatli desen sayesinde bu kabartma parçalarından beş tanesinin *bir* ortostata ait olduğu başarılı bir şekilde tesbit edilmiştir. Bir hayat ağacının (lotüs) iki yanında antitetik bir surette ayakta duran, başları sivri külâhlı iki erkek figürü kollarını kaldırarak bu ağacı tutmaktadırlar. Bu iki erkek figürünün başlarının üzerinde, Karatepe'de de örneğine raslanılmış olan bir kanatlı güneş kursu bulunmaktadır.

Domuztepe'nin diğ er bir önemi daha vardır ki o da, burada bir bazalt damarının bulunmuş olmasıdır. Kabartmaların yapılması için yontulup hazırlanan fakat bitirilmemiş olan bazalt bloklarının görülmesi, Domuztepe'de bir taş işleme ocağının mevcudiyetine dair işaret teşkil eder. Karatepeye bazalt bloklarının Domuztepe'den nakledildiğ i anlaşılıyor.

II. GEZİLER

Karatepe'nin güney ve kuzey ile olan muhtelif münasebetlerini inceliyebilmek, Karatepe ile muasır daha başka ören yerlerinin mevcut olup olmadığını araştırmak amacıyla iki yıldan beri yapmakta olduğumuz gezilere bu yıl da devam ettik. Prof. Bossert, Asistan Nihal Ongunsu ve Mühendis Mimar İbrahim Süzen Karatepe'nin güney dolaylarında, biz ise Öğretmen Ekrem Kuşçu⁴ ile birlikte kuzey dolaylarında dolaştık. Bu kuzey gezimiz, Anadolu'nun tarihî coğrafyası için mühim yollardan birini, çeşitli devirlere ait bir çok eserleriyle bize keşif ve tesbit imkânını verdi.

Karatepe bölgesinin Orta Anadolu ile irtibatını temin eden yolların, Anti - Torosların ancak geçit verebilen yerlerinden geçebileceğini göz önünde tutarak, araştırma ve incelemelerimizi bu geçitler boyunca ve o zamanın en mühim nakil vasıtalarından biri olan atla yapmayı uygun bulduk. Öteden beri malumumuz olan Gülek geçidinden ve Kayseri'den gelerek Saimbeyli - Feke - Kozan üzerinden güneye inen iki esas yoldan başka, bu bölgede kuzey ile irtibatı sağlıyan üç geçit mevcuttur. Bunlardan birincisi, Göksun'un 20 km. kadar güneyinde ve Karatepe'nin de 80 km. kadar kuzeyindeki *Meryemçil Beli*'dir. Diğ eri ise, yine Göksun'un 28 km. güney - batısındaki *Mazgaç* ve *Mazgaç*'ın 25 km. güney - batısındaki *Bağdaş* belleridir.

Meryemçil Beli'ni aşarak Andırın üzerinden Göksun'a ulaşan yol "*Akyol*," (mahallî telâffuz ile Ağyol) adını taşır; Karatepe bu yol üzerindedir.

Bağdaş ve onu takiben Mazgaç bellerinden geçerek Göksun'a çıkan yol ise, bizim müteaddit harabe ve eserleriyle tespit ettiğ i-

⁴ Karatepe harabesinin bulunmasındaki mühim yardımı dolayısıyla Türk Tarih Kurumu tarafından maddî yardımla taltif edilen Ekrem Kuşçu'ya seyahatımıza refakatinden dolayı bu vesile ile teşekkürlerimizi sunmayı bir borç sayarız.

miz yoldur. Bu yolun incelenmesine 1947 İlkbaharında Prof. Bossert'le birlikte başlamış olduğumuzdan, evvelâ bu işi bitirmeyi, Akyol boyunu araştırmayı ise müstakbel bir geziye bırakmayı uygun bulduk.

Gerek Ceyhan ilçemizin 20 km. kadar kuzey - doğusundaki Anavarza'nın (Anazarbus) ve gerek Göksun'un (Cocussus) Romalılar devrinde mühim yol kavşaklarında olduğunu muhtelif kaynaklar kaydederler. Meselâ takriben M. s. 300 yıllarına doğru vücade getirilen ve Roma İmparatorluğundaki kara ve deniz yol şebekesini tafsilâtiyle işaretleyip —bu günkü anlamıyla— âdeta bir nevi rehber mahiyetinde olan "*Itinerarium Antoninianum* „da bu iki yerin muhtelif istikametlerden gelen yolların birleştiği noktaya rasladığı görülür. *Itinerarium Antoninianum*'dan takriben bir asır önce tertip edilmiş olan ve sonraları "*Tabula Peutingeriana* „ adı verilmiş bulunan yollar haritasında da aynı vaziyet müşahede edilir. Diğer taraftan Anadolu'nun tarihî coğrafyası ile ilgili hemen bütün haritalarda Anavarza ile Göksun arası Kozan - Feke - Saimbeyli üzerinden işaretlenmiştir. Zira ancak böyle bir dolaşma ile kuzeye geçit temin edilebilmektedir. Halbuki biz, bu yeni seyahatımızda Anavarza, Mehmetli, Çiçeklidesi üzerinden dar vadiyi geçerek, Bağdaş ve Mazgaç bellerini aşarak Göksun'a ulaşan ve daha kısa olan tariht bir yolu tesbit etmiş bulunuyoruz.

XIX. yüzyılda Anadolu'yu dolaşıp eserler yazan Batılı gezgin ve bilginlerden Barth, William Hamilton, Mordtmann, Charles Texier, E. Chantre, Hugo Grothe bizim biraz önce zikretmiş olduğumuz geçitlerden bahs etmemektedirler. Anadolu'nun tariht coğrafyası ile uğraşanlardan W. Ramsay, Kiepert Anavarza ile Göksun arasındaki yolu, yine Kozan —Feke— Saimbeyli üzerinden gösterirler. Bu havalinin ârızalı, sık ormanlık olmasının ve Cumhuriyet devrine kadar bilhassa âsayaşının iyi olmamasının, Batılı gezginlerin bu bölgeye nüfuz edememelerine âmil olan sebeplerden em mühimini teşkil ettiği kanaatındayız.

Kadirli'den Göksun'a kadar at ile iki haftada yaptığımız bu seyahatta yol boyunca : 8 Roma veya geç-antik devre ait harabe, yine bu çağa veya biraz daha muahhar devre ait oldukları anlaşılan 3 kaya yazıtı (Yunanca), Ortazamanlara ait büyük - küçük 6 kale, geç Roma devrine ait bir çok mezar yazıtları ve prehistorik bir kaya deseni bulduk. 1947'de Prof. Bossert'le bu yolun

başlangıçlarında yaptığımız gezide tespit etmiş olduğumuz 2 antik harabeyi, bir kaya kabartmasını (Roma devrine ait) ve bir kaleyi de bunlara ilâve edecek olursak çeşitli eserlerin mühim bir yekûna baliğ olduğunu görürüz.

Takriben 100 km. lik bir yol boyunca bu kadar çok eserlerin bulunması ve arazinin tabii şeklinin Bağdaş, Mazgaç belleri, sayesinde geçit vermeye müsait bir vaziyette olması, güney Kilikya ile Göksun (dolayısıyla Kapadokya) arasındaki bu geçidin muhtelif devirlerdeki revaç vaziyetine ait her halde mühim belgelerdir. Yalnız şu noktaya da temas etmek lâzımdır ki bu yol daha dar ve bir az daha sarp olduğu için ihtimal daha seyrek kullanılmış olabilir. Gerek Orta ve gerek Yeni Zamanlarda kullanılmış olan bu yol bu gün dahi Çukurova'da yaşayıp ta yazın Göksun istikametinde yaylaya çıkan yurddaşlarımız tarafından istimal edilmektedir.

Bu yol üzerinde perhistorik olması muhtemel olan kaya desenlerinin ve geç Roma devrine aidiyetini tahmin ettiğimiz kaya yazıtlarının görülmesi bilhassa dikkat çekicidir.

Kaya desenleri Kadirli'nin 30 km. kadar kuzey-batısında Kalkan adı verilen bir kelenin 250 m. kadar güneyinde büyük bir kayanın üzerine hak suretiyle resmedilmişlerdir. Ortalama olarak boyları 12 cm. ve yükseklikleri de 10 cm. olan bu tasvirlerde dağ keçisi ve geyik cinsinden hayvanlar teşhisini yapabidik. Açıkta bulduklarından dolayı hava tesiri dolayısıyla çok bozulan ve teşhisleri pek müşkül olan bu desenler kaya üzerinde oldukça geniş bir sahayı kaplamaktadırlar (takriben 2×3 m.). Üzeri mahkûk desenlerle kaplı bu kayanın 10 m. kadar batısında ve aynı istikamette başka bir kayanın üzerinde de aynı desenleri gördük; bu ikinci kaya ile birinci kaya arasında büyük bir çatlak olduğundan bunların eskiden büyük bir kaya blokuna ait olmaları, sonradan her hangi bir tesirle (meselâ yer depremi gibi) birbirinden ayrıldıkları ihtimali vârit olabilir. Kalkan petrogliflerinin kesin olarak hangi çağa ait oldukları hakkında bir hüküm vermeyi henüz erken addediyoruz. Bunlar üst paleolitikum'a mı aittirler Yoksa Bozkır veya Pirun'dakilerle çağdaş mıdırlar? Son zamanlarda Kurt Bittel, Pirun ve Bozkır kaya resimlerinin Erivan, İran, Irak ve Filistin (Megiddo)'de bulunmuş olan ve daha geç bir devre, ilk maden devrine, ait kaya ve taş resimlerine benzettiğine

göre⁵ Kalkan petroglifleri de acaba ilk maden çağı eserlerinden midir? Bu soruların tatminkâr cevabının, prehistoriyenler tarafından Kalkan kayalığında yapılacak olan teferrüatlı incelemelerden ve hattâ kazılardan sonra verilebileceğini ummaktayız. Karatepe çalışmalarımızın dördüncü mevsimi esnasında bu petroglifleri, gerekli araç ve gereçlerle mücehhez olarak desen ve estampaj halinde bilim alanına sunacağımızı ümit etmekteyiz.

Kaya yazıtlarına gelince: Bunlardan birisi yolun Kilikya bölgesine raslıyan yerinde (Kadirli'nin takr. 25 km. kuzey-batısında Diniker dağı eteklerinde Karapınar adı verilen mevkide), diğer ikisi de Kapadokya bölgesindedir (Kadirli'nin 63 km. kadar kuzey-batısında Uçuk yaylağı yakınında Kartalkaya'dadırlar). Karapınar yazıtının Kilikya sınırları içinde olduğunu, yazıt başlangıcında görülen Kilikya *era*'sından anlamaktayız. Kaya üzerinde 50 × 150 cm. lik bir dörtken şeklindeki alan içine hakkedilmiş olan bu yazıtta *Rouphainos* adlı bir şahıs tarafından Tanrı adına bir sunağın yapıldığından bahsedilmektedir. Kartalkaya yazıtları ise: bunlardan biri, "*Maxim*," suretinde kısaltılmış bir piskoposluğun sınırını işaretlemekte, hemen bunun 150 m. kadar güney-batısındaki bulunan diğeri ise ligatürle yazılmış iki kelimededen müteşekkil olup "müşterek pınar," veya "pınar müşterek(tir)," suretinde mânalandırılabilir bir pınar yazıtını ihtiva etmektedir. Filhakika bu yazıtın hemen altından suyu pek soğuk bir pınar fışkırmaktadır. Gerek kaya yazıtları ve gerek mezar yazıtları hakkında vermiş olduğu açıklamalardan dolayı kendisine pek müteşekkir olduğumuz İstanbul Üniversitesi Klâsik Filoloji bölümünden Mr. G. E. Bean bu yazıtlar hakkında ayrıca bir muhtıra vermek lütfunda bulunmuştur. Yakın bir gelecekte gezi hakkındaki yayımımız yapılırken kendisinin muhtirasını da raporumuza ekliyeceğiz.

U. BAHADIR ALKIM

⁵ Kurt Bittel, Grundzüge der Vor-und Frühgeschichte Kleinasiens, Tübingen 1945, s. 7.